

УДК 82:323.27

DOI <https://doi.org/10.31212/tokovi.2026.1.guz.15-52>

Прегледни рад/Review paper

Примљен/Received: 19. 12. 2025.

Прихваћен/Accepted: 14. 4. 2026.

Стефан ГУЖВИЦА

Национални истраживачки универзитет
„Висока школа економије”, Санкт Петербург
guzvica.stefan@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0120-9300

Писац као архивист. Књижевна дела Ервина Шинка и Манеса Шпербера као историјски извори

АПСТРАКТ: У овом раду анализирају се сличности и разлике у политичким и интелектуалним биографијама Ервина Шинка и Манеса Шпербера, двојице космополитских аутора, чији је рад дубоко прожет формативним везама с међународним радничким покретом. Повезница између ова два аутора је чињеница да су обојица писци историјских романа, који поетизују фундаменталне политичке изазове радничког покрета свога доба и узимају и конкретне историјске личности и догађаје као предложак – Ервин Шинко то чини у *Ойџимистџи*: роману једне револуције, а Манес Шпербер у трилогији *Као суза у океану*. Циљ рада је да истражи сличности и разлике у начину на који Шинко и Шпербер фикционализују властито искуство радничког покрета, ратова и револуција.

Кључне речи: Ервин Шинко, роман *Ойџимистџи*, Манес Шпербер, *Као суза у океану*, историјски роман, револуционарно насиље, Мађарска Совјетска Република, раднички покрет у Југославији

Мирослав Крлежа је, као писац и истовремено активиста Комунистичке партије Југославије, оставио историографски значајна сећања на свој међуратни револуционарни рад, као и на активност својих дру-

гова и пријатеља.¹ Крлежа, наравно, није једини: постоји прегршт мемоарске грађе о предратном радничком покрету, систематски сакупљане у социјалистичкој Југославији. Она се данас чува по републичким и регионалним архивима, мада је највећа, централна збирка и даље у Фонду 516 Архива Југославије у Београду. Проблеми мемоара као историјских извора су, свакако, многоструки: од саме временске дистанце која може искривити ионако субјективне утиске о одређеном догађају, до чињенице да су, поред опште пристрасности, мемоари обојени и актуелним агендама писца у тренутку писања. Упркос томе, могу да представљају значајан и врло често живописан и илустративан извор, нарочито ако су тврдње изнесене у мемоарима проверене и поткрепљене другим савременим изворима.²

Постоји још једна врста историјског извора, наизглед још субјективнија од мемоара, а то је роман. Штавише, упитно је могу ли романи уопште бити историјски извори. Овај чланак бавиће се романима двојице Крлежиних пријатеља, Ервина Шинка и Манеса Шпербера, да би показао како и када роман (конкретно, аутобиографски роман) може бити коришћен као историјски извор. Тврдићу да је, уз разумевање општег историјског контекста, могуће раздвојити истину од фикције и да, на пресеку књижевности и историографије, можемо доћи како до нових разумевања одређеног уметничког дела, тако и до нових увида у исто-

---

1 Овај чланак је израђен у оквиру Програма основних истраживања Националног истраживачког универзитета „Висока школа економије”. Поред ВШЕ, желео бих да се захвалим Иштвану Реву (István Rév), који ме је први упутио на Ервина Шинка, и Славену Чоловићу, без којег не бих знао за Шперберово драгоцено дело. Славен ме је уједно и одвео на пут размишљања о историјским и неисторијским аспектима романа, те могу без претеривања рећи да без разговора са њим овог чланка не би било. О Крлежиним сећањима на предратни период и револуционарни рад, видети две књиге објављене непосредно после његове смрти: Predrag Matvejević, *Stari i novi razgovori s Krležom* (Zagreb: Spektar, 1982) и Ivan Očak, *Krleža – Partija (Miroslav Krleža u radničkom i komunističkom pokretu 1917–1941)* (Zagreb: Spektar, 1982).

2 Видети чувену расправу Хироакија Куромије о совјетским мемоарима (Hiroaki Kuromiya, „Soviet Memoirs as a Historical Source”, *Russian History* 12/2–4 (1985), 293–326), као и Gabriel Motkzin, „Memoirs, Memory, and Historical Experience”, *Science in Context* 7/1 (1994), 103–119; Paula S. Fass, „The Memoir Problem”, *Reviews in American History* 34/1 (2006), 107–123; и Ben Yagoda, *Memoir: A History* (New York: Riverhead Books, 2009).

ријске догађаје. При анализи ових дела, пре свега треба имати на уму да се и Шинкови *Ойтимисџи*, као и Шперберова трилогија *Као суза у океану* (а нарочито њен први део), налазе на пола пута између мемоара и фикције. Иако се званично сматрају романима, прожети су личним доживљајима аутора, непосредних учесника историјских догађаја, а протагонисти романа очито су засновани на самим писцима.

Након кратког прегледа биографских сличности између двојице аутора, Шинка и Шпербера, анализираћу тематске сличности двају романа, а потом погледати и где почињу личне и политичке разлике између Шинка и Шпербера, те како се оне пресликавају на разлику самих романа. Последњи део чланка позабавиће се историографским аспектима који се могу ишчитати из ова два романа, где ћу показати која нова знања је стекла историјска наука на основу ових не сасвим фиктивних књижевних дела. Кратко ћу се осврнути и на одређене делове романа који јесу очевидни плодови маште писаца, да бих тако на примеру илустровао када и како их можемо разликовати од делова заснованих на стварним историјским догађајима.

Паралелне судбине

Шинко и Шпербер рођени су у размаку од седам година на два различита краја Аустроугарске монархије. Шинко (на рођењу Фрањо Шпицер, односно Spitzer Ferenc) родио се у Апатину, а Шпербер у Заблотову у Галицији, у данашњој Украјини. Темпорална и географска удаљеност, међутим, бледи пред биографским сличностима. Обојица су били Јевреји, и конкретно Ашкенази. Обојица су дошли из релативно добростојећих породица које су припадале средњој класи, чију финансијску стабилност ће уздрмати тектонски потреси у прве две деценије двадесетог века. Старији од ове двојице, Ервин Шинко још пре рата ће започети школовање у Суботици, једном од највећих градова тадашње Угарске Краљевине, и 1914. године ће постати члан Социјалдемократске партије Угарске. Имаће довољно година да буде мобилисан за време Првог светског рата.³ Шпербер је био, релативно говорећи, сретнији: када је рат избио, имао је непуних девет година, а породица ће 1916. године, због близине линије фронта, по-

---

3 Ervin Sinkó, „En face du jуге”, *Europe: Revue mensuelle* 149 (15. мај 1935), 38–39.

бећи из Галиције и, након неког времена у избегличком кампу, доспети у Беч.⁴ Шинка ће за време рата пут такође одвести у главни град, али у питању ће бити друга престоница Монархије, Будимпешта.

Живот у престоницама Средње Европе половином друге деценије двадесетог века обележиће, пре свега, насиље. Читава генерација биће обликована насиљем: насиље рата у који су гурнути младићи са целог континента, вољно или невољно, и које ће се онда прелити на саме престонице. Изражаваће се кроз улични криминал изазван трауматичним искуством и свеопштим сиромаштвом, политичким али неартикулисаним чиновима попут атентата, а онда, у већ јасније артикулисаном облику, кроз штрајкове, масовне демонстрације, и чак паравојне формације. Након колапса царстава, насиље ће кулминирати контрареволуционарним и револуционарним терором.⁵ Насиље ће обележити сазревање наша два јунака. Само три месеца након доласка породице Шпербер у Беч, одиграће се догађај који ће се десетогодишњем Манесу добро урезати у сећање: водећи аустријски социјалдемократ Фридрих Адлер ушетаће у ресторан у центру града усред бела дана те ће убити, прорачунато и хладнокрвно, премијера Аустрије Карла фон Штирга. Мали Манес добро ће запамтити тај дан, јер је и он сам тог дана био жртва насиља, за које ће претпоставити да је било мотивисано антисемитизмом. Но, када се те вечери вратио кући, десило му се нешто неочекивано: док је његова породица изражавала саосећање са убијеним премијером, те чак и старим оцем атентатора, он је осетио да је његова емпатија на страни самог убице, што га је и фасцинирало и ужаснуло:

„Био је рат; хиљаде, десетине хиљада су умирале сваки дан. Ја сам лично био ужаснути сведок тих чинова и те патње. А сада је реч о једној јединој жртви, старцу који је делом одговоран за рат и многа друга злодела. Затим имамо и атентатора, који је починио убиство; али то га никако не чини убицом. Он је само људско биће које жели мир и правду за сва људска бића. Тако сам разумео ситуацију, а опет сам био веома збуњен. Зар правда убија? Да ли појединац може да одлучи да некога осуди на смрт и онда ту пресуду сам изврши?“⁶

4 Manès Sperber, *God's Water Carriers* (New York: Holmes & Meier, 1987), 74.

5 Eliza Ablovatski, *Revolution and Political Violence in Central Europe. The Deluge of 1919* (Cambridge & New York, NY: Cambridge University Press, 2021), 43–78.

6 Sperber, *God's Water Carriers*, 113.

Шинка ће шокирати већ сами позиви на насиље у првим данима рата. У ратоборним слоганима упереним против Србије, Шинко ће јасно разазнати одјеке антисемитских увреда којима је био изложен још као дечак у Апатину.⁷ Колапс Друге интернационале и њено прихватање ратне политике бациће младог Ервина на Источни фронт. Тамо ће се суочити са оним што је седам година млађи Манес само наслућивао: убијање је одбојно, али изгледа да је, за њихово поколење, оно неизбежно. То му неће пружити утеху, као ни уметност у којој је покушао да се изгуби: колико год читао Адија, Толстоја и Ничеа, у рату је доживео „морални бродолом”.⁸ Бекство од стварности – а стварност је рат и страдање – резултира пропашћу. Стога ће се сусрет у Суботици у првом поглављу његовог романа *Оптимисти*, где се мештани деле на опортунистичке социјалдемократске вође које су пригрлиле рат и на хедонисте из грађанских породица, завршити самоубиством.⁹

Из ових збуњујућих и често ужасвајућих догађаја, за многе људе из ове генерације, изродиће се уверење да је револуција једини излаз. Шпербер ће се сећати да ће Адлерова изјава на суду, да му није битна „дужина” свог живота него његова „садржина”, оставити јачи утисак на њега него „било која марксистичка доктрина и већина револуционарних списа”.¹⁰ Шинко ће се беспоговорно 1918. године определити за чланство у новооснованој Комунистичкој партији Мађарске. Међутим, ово није прича о двојници револуционара који су угледали светлост светске револуције 1917. године и остали јој привржени до краја свог живота. За обојицу, пут ће бити много сложенији, испреплетен са другим идеологијама, које би правоверни комунисти униформно отписали као „дуржоаске”. Шпербера ће инспирисати Адлеров насилни чин, али он ће своју борбу за правду, на почетку, пронаћи у ционизму. У Бечу, Шпербер ће се учланити у „Хашомер Хацаир”, ционистичку омладинску организацију, која ће се у тим годинама, по његовим речима, трансформисати из скаутске дечије групе у озбиљну паравојску, надахнуту анархизмом и идејама руског народњаштва.¹¹ Визију колонизације Па-

---

7 Sinkó, „En face du juge”, 42.

8 Исто, 47.

9 Ervin Šinko, *Optimisti: roman jedne revolucije* (Zagreb: Zora, 1954), 51–52.

10 Sperber, *God's Water Carriers*, 123.

11 Исто, 129–133.

лестине ће напустити врло брзо, али ће га привући хуманистичка психологија Алфреда Адлера, којој ће посветити адолесцентске године, поставши његов ученик и пријатељ. Године 1927. Шпербер ће постати члан Комунистичке партије Немачке.¹² Имао је само двадесет и две године, што се може чинити рано, али је заправо доста касно, ако узмемо у обзир да се ради о младићу који је постао члан ционистичке организације са само дванаест година, и брзо постао део њене паравојске. Другим речима, двадесетдогодишњак је већ имао десетогодишњу политичку каријеру. Вероватно не постоји драматичнија илустрација масовне и интензивне политизације тога доба.

У тренутку кад је Шпербер постао комуниста, Шинко је већ био прошао чланство у комунистичкој партији, лично спровођење у дело пролетерске диктатуре, разочарење револуционарним насиљем, те повратак у окриље партије. Успостављање Мађарске Совјетске Републике 1919. године, за Шинка је било и остварење тежње за новим светом, али и непријатно буђење. Проблем насиља са фронта вратио се да га прогања, сада као починиоца насиља:

„Док није проглашена диктатура, био сам двадесетогодишњи револуционар, спреман на бој без милости, свестан наше истине и наше свете намере која покорава свет; био сам безбрижан и срећан, сигуран. Није било питања на које нисам могао пронаћи одговор у програму Комунистичке Партије. До победе диктатуре, нисам могао да дочекам да узмем оружје, да бих ступио у отворени бој против непријатеља који су сузбијали нашу вољу за стварањем новог света, непријатеља будућности, и веровао сам да бих после сваког убилачкој боја могао да спавам задовољно и мирне савести. Са успоставом пролетерске диктатуре, међутим, изненада више нисам био потлачен, прогоњен и жртва насиља, него сам постао представник нове владајуће класе која врши насиље.”¹³

Шинка ће ова проблематика заиста заболети још за време вршења радничке власти. Јожеф Ленђел ће касније изнети чувену тврдњу да је, након гушења контрареволуционарног устанка у јуну 1919, Шинко донео пресуду младим кадетима Војне академије, које је осудио не на смрт, што би била очекивана казна за убице његових партијских дру-

12 Исто, xv–xvi.

13 Sinkó, „En face du juge“, 53.

гова, него на курс читања Достојевског.¹⁴ Као комуниста, Ленђел ће ову тврдњу изнети са подсмехом, нарочито јер су он и Шинко крајем 1918. године били блиски и уједињени у свом уверењу у неопходност револуционарног насиља.¹⁵ Но, Шинко ће управо из ових смутњи изродити можда и најлепшу филозофску медитацију о проблему револуционарног насиља – *Ойџимистје*. Након пада Мађарске комуне, Шинко ће напустити партију и постати хришћанин. Политички, вероваће у толстојевски пацифистички анархо-комунизам. Провешће неколико година на тим позицијама, одрећи ће се револуционарног насиља, а пред крај двадесетих, поново ће се вратити у редове партије и почети да пише свој магнум опус.¹⁶

Попришта идеолошких колебања и етичких недоумица два писца углавном ће бити далеко од њихових домова, у чему лежи још једна од њихових многобројних сличности. Шпербер се никада неће вратити у родни Заблотов. Човек његових схватања и видика неће се осећати непријатно у Бечу и Берлину, али ни један ни други град нису били његов дом – а то осећање ће пораст антисемитизма постојано појачавати. Шинко ће се, игром случаја, 1928. године практично вратити у родни крај: као комунисту, власти Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, протерале су га у Пригревицу Свети Иван, село крај његовог родног Апатина. Међутим, као бившем поданику Двојне монархије, била му је далека и јужнословенска краљевина, и локално подунавско-швапско сељаштво. При том је био сатеран у најобичнију провинцију, која није имала ни интересовања ни разумевања за његов рад, нарочито не као човека који је ту протеран ради комунизма. Одатле, његов егзил ће се наставити ка Паризу и Москви, где ће годинама безуспешно покушавати да објави *Ойџимистје*, о чему ће оставити детаљне дневничке записе, који ће после бити и објављени под насловом *Роман једног романа*.¹⁷

Егзил је био блиско повезан са политичком активношћу, и врло често последица те активности. На неки начин, обојицу писаца одликовао

14 Иосиф Ленгел, *Исторически репортаж* (Москва: Советская литература, 1933), 187; Шинко ће потврдити причу две године касније у Sinkó, „En face du juge“, 63–65.

15 Imre Bori, *Sinkó Ervin* (Novi Sad: Fórum Könyvkiadó, 1981), 11–12.

16 Lajos Szakolczay, „A Testvér (Sinkó Ervin bécsi folyóirata)”, *Jelenkor: Irodalmi és művészeti folyóirat XXX/3* (Магп 1987), 238–244; Bori, *Sinkó Ervin*, 59–75.

17 Ervin Šinko, *Roman jednog romana: Bilješke iz moskovskog dnevnika od 1935.–1937. godine* (Zagreb: Zora, 1955).

је живот у егзилу, мада би, барем Шпербера, било тачније назвати емигрантом него човеком чији егзил је био политички мотивисан.¹⁸ Са друге стране, честе селидбе биле су и део судбине професионалних револуционара. И Шинка и Шпербера је њихов емигрантски живот релативно спонтано одвео у круг југословенских комуниста. Заглављен у провинцији државе чија ће култура и политика бити додатно угушене успостављањем диктатуре 1929. године, Шинко почетком тридесетих није успоставио значајније везе са југословенским комунистима. Међутим, пошто су обоје били Јевреји, Шинко и његова супруга Ирма Ротбарт побећи ће из ратом захваћене Француске у Југославију крајем 1939. године. Захваљујући друговима из Париза, у Загребу ће се сresti са Аугустом Цесарцем и Мирославом Крлежом. Након ових стидљивих почетака у опет страниј земљи, њихова ће судбина постати нераскидиво повезана са југословенским комунистичким покретом, а они ће у Југославији завршити своје животе.¹⁹

Можда не претерано изненађујуће, и Шперберова „југословенска” веза, бар што се комунистичке партије тиче, почеће са Цесарцем и Крлежом. Иако ће Шинко, као проминентни послератни јавни интелектуалац социјалистичке Југославије, оставити много дубљи траг, Шперберова југословенска активност тридесетих ипак је много разгранатија. Шпербер борави у Југославији четири пута у периоду од 1929. до 1933.²⁰ Све је по-

18 За класификацију различитих врста егзила, види John Neubauer, „Exile: Home of the Twentieth Century”, у: *The Exile and Return of Writers from East-Central Europe: A Compendium*, ур. Borbála Zsuzsanna Török, John Neubauer (Berlin: De Gruyter, 2009), 5–11. Шинко поред политичког емигранта спада и у категорију човека у „унутрашњем егзилу”, бар током прогона у Пригревицу. Више ауторки и аутора у Нојбауеровом зборнику експлицитно идентификује Шинка као једног од значајнијих и неправедно занемарених примера писца у егзилу. Neubauer, „Exile”, 25–26, 51–53, 61, 67–73; Galin Tihanov, „Cosmopolitans without a Polis: Towards a Hermeneutics of the East-East Exilic Experience (1929–1945)”, у: *The Exile and Return of Writers from East-Central Europe*, 124–126, 131, 137.

19 Ervin Šinko, *Drvarski dnevnik*, priredio Ištvan Bošnjak (Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1987), 9–16. О Ирми Ротбарт Шинко (Irma Rothbart-Sinkó) види Stefan Gužvica, „Irma Rothbart-Sinkó (1896–1967)”, *Historical Materialism*, датум приступа 8. 6. 2025, <https://www.historicalmaterialism.org/figure/irma-rothbart-sink-1896-1967/>; и Andreas F. Kellat, „Irma Rothbart, 1896–1967”, у: *Germersheimer Übersetzerlexikon UeLEX*, датум приступа 8. 6. 2025. <https://uelex.de/uebersetzer/rothbart-irma/>.

20 Johann Holzner, Wolfgang Wiesmüller, *Jugoslawien – Österreich: literarische Nachbarschaft* (Innsbruck: Institut für Germanistik, Universität Innsbruck, 1986), 85.

чело тако што се у Берлину дружио са др Беном Штајном и Вером Ерлих Штајн, промотерима Адлерове психоанализе у Југославији. Захваљујући пријатељству са њима, дошао је у Загреб, а потом почео да често путује по држави и држи предавања. Као члан Комунистичке партије Немачке, природно је дошао и у контакт са комунистима. По сопственој тврдњи, са Крлежом одржава првенствено књижевне везе, а са Цесарцем се састаје учестало, јер је Цесарец био љубитељ Адлерове индивидуалне психологије.²¹ Крлежа је тврдио да је Шпербер врло брзо савладао (српско)хрватски, те је због тога и врло лако интегрисан у југословенске кругове.²²

Шпербер ће бити релативно утицајан интелектуалац у загребачким левичарским круговима у првој половини тридесетих, о чему ће са неодобравањем писати Родољуб Чолаковић.²³ Међутим, оно што ће га учинити још важнијим за историју југословенског комунизма биће његове личне везе са самим политичким врхом Комунистичке партије. Осим Цесарца и Крлеже, Шпербер ће развити блиско пријатељство са Ђуром Цвијићем и један поприлично противречан однос са Миланом Горкићем. Ђуро Цвијић, Крлежин друг из детињства, један од најважнијих чланова КПЈ у њеним раним годинама, оставио је дубок утисак на Шпербера. Шпербер га описује као углађеног и веома интелигентног, добро грађеног и витког. Као страствени пушач, није се одвајао од своје муштикле, коју је испуштао из руке у пепељару само када је желео нешто да нагласи. Вероватно је овај драматични стил, кроз који је Цвијић пропуштао неустрашиву критику тадашње политике Коминтерне, оставио утисак ауторитета на Шпербера, за ког је Цвијић био „једини чијим сам људским квалитетима и политичким судовима моментално поверовао”. Цвијић ће први у Шперберу посадити семе сумње у комунистички по-

21 Manès Sperber, *The Unheeded Warning (1918–1933)* (New York and London: Holmes & Meier, 1991), 170–172; Vahidin Preljević, „Slijepi putnici svjetske revolucije Manès Sperber i August Cesarec”, *Up&Underground* 45/46 (2024), 140–147.

22 Mirjana Stančić, *Manès Sperber: Leben und Werk* (Basel: Stroemfeld, 2003), 242.

23 Вреди поменути да је Шпербер одржавао везе и са Павлом Грегорићем и Стеваном Галогажом, као и да је био близак сарадник Ота Бихаљи-Мерина у париском Институту за студије о фашизму. Родољуб Чолаковић, *Казивање о једном љокољењу*, том 2 (Сарајево: Свјетлост, 1968), 654–656; Radoslav Pavlović, „Uloga Ota Bihalji-Merina u pariskom Institutu za studije o fašizmu (INFA)“, у: *Protiv zaborava*, 2015, датум приступа 9. 6. 2025, <https://www.protivzaborava.com/wallpaper/uloga-ota-bihalji-merina-u-pariskom-institutu-za-studije-o-fasizmu-infa/>.

крет, односно у наређења која у том периоду долазе из Москве. У моменту њиховог дружења, то семе је у Цвијићу одавно проклијало: Шперберу ће отворено причати о грешкама које праве бирократе у Москви, а сам ће енергично али безуспешно покушавати да те грешке исправи.²⁴

Растућа сумња у исправност смера у ком се креће комунистички покрет такође уједињује Шпербера и Шинка. Обојица ће половином тридесетих почети да са скепсом гледају на дешавања у Совјетском Савезу након Стаљиновог успостављања апсолутне власти. Као што се често дешавало са интелектуалцима блиским партији, и Шинка и Шпербера од комунистичког покрета одбиће, пре свега, монтирани судски процеси у Москви, као и убиства стотина хиљада комуниста без суда која су пропратила режирана суђења. Шпербер ће оставити сведочанство о последњим данима Милана Горкића у Паризу, које је, како сам каже, тако јасно запамтио, управо зато што је подозревао да ће то бити њихов последњи сусрет. Био је у праву: после њиховог сусрета, Горкић је отишао по позиву у Москву, где је стрељан под лажним оптужбама за шпијунажу.²⁵ Међутим, убиство једног Југословена играће кључну улогу у Шперберовом животу: наиме, касније ће тврдити да је управо смрт Ђуре Цвијића у СССР-у била главни разлог његове одлуке да напусти Комунистичку партију: „Када сам раскинуо са комунизмом, било је то и због Ђуре, јер ми је помисао останка на страни његових убица била неиздржива.”²⁶

Шинкова скепса није била директно узрокована чисткама, колико ширим процесима који су се дешавали у Совјетском Савезу. Он и Ирма Ротбарт су, рецимо, били одушевљени сусретом са совјетским професором који им је показао московски „абортариј”, место где је свака грађанка СССР-а могла доћи да бесплатно и безбедно, без препрека, обави абортус. Професор је хвалио ову слободу Совјетског Савеза на сав глас. Свега пар недеља касније, исти тај професор је, на њихово запрепаштење, у *Правди* објавио чланак у којем тврди да је абортус заправо штетан и да га треба забранити.²⁷ Шинка је шокирала и уметничка сцена која почива на малограђанском сентиментализму, те је закључио да је у СССР-

24 Manès Sperber, *Until My Eyes Are Closed with Shards* (New York and London: Holmes & Meier, 1994), 28–29, 80.

25 Исто, 114–116.

26 Исто, 30.

27 Šinko, *Roman jednog romana*, 105, 115–116.

у „све интересантније од књижевности и уметности”, а да би неке од комада који се сматрају за „ремек-дела” „могло било које католичко омладинско удружење ставити мирне душе у свој програм, јер је ‘идејни садржај’ у њему то, да врлина побеђује, а гријех бива кажњен”.²⁸

Осим озбиљних проблема, од социјалних до естетских, са којима се Шинко сусрео, сумњу је, свакако, будио и лајтмотив његовог дневника, а то су неуспешни покушаји да у СССР-у објави роман *Ойїимистїи*, као и његову дуго обећавану екранизацију. Проблем није био у повређеном егу уметника којег неће да објаве јер му је дело недовољно квалитетно, него у бизарном и за њега тада необјашњивом константном оклевању на свим нивоима совјетског друштва. Иако нико није изражавао јавно противљење његовом делу, сваки час је процес застајао, онда поново кретао, а онда опет необјашњиво застајао. Све „примедбе” биле су чудне и необјашњиве, као кад је рукопис одбијен јер се у роману „врши пропаганда за Зиновјева”: радило се, наиме, о томе да се, у рукопису од скоро осамсто страница, на једном једином месту, помиње Григориј Зиновјев, који је у време Мађарске Совјетске Републике био један од вођа новоосноване Треће интернационале.²⁹ У једној од најдраматичнијих сцена у *Роману јег-ної романа*, Шинков пријатељ и сусед, совјетски писац Исак Бабељ, појављује се као сведок у корист Шинка, који је тужио филмску кућу Мосфилм за неиспуњен уговор и неисплаћене зараде. Упркос обећању да ће Шинку помоћи, Бабељ необјашњиво сведочи у корист Мосфилма. Након неколико оштрих речи, Шинко заувек прекида сваки контакт са Бабељем. У потоњој рефлексiji, написаној скоро две деценије након дневничког записа, Шинко схвата да се Бабељ „није бојао за свој крух, него за своју главу”. Распитивао се за његову судбину, и сазнао је да је Бабељ стрељан.³⁰ Иста судбина је задесила и његовог главног заштитника у СССР-у, вођу Мађарске Совјетске Републике, Белу Куна, а Ервин Шинко и Ирма Ротбарт имали су луду срећу да их Народни комесаријат унутрашњих послова само протера из Совјетског Савеза у пролеће 1937. године.

Очекивано, и Шпербер и Шинко постаће блиски са тада главним „рenegатом” југословенског комунизма Крлежом. На крају крајева,

---

28 Исто, 107–108.

29 Исто, 402–405.

30 Исто, 469–475.

Шпербер и Крлежа су у чисткама изгубили истог блиског пријатеља. Шпербер је пажљиво пратио полемике око Крлежиног *Печайша*, док је Шинко умало завршио као један од аутора, док му Крлежа није искрено рекао да нема потребе да додатно погоршава свој ионако лош положај.³¹ Индикативан је и Шинков коментар Крлежи, када је, упитан шта мисли о троцкистима, рекао „њихова литература цитира Лењина из 1917, а сада је 1939. А без Лењина из 1923. не може да се схвати оно што се касније догађало са СССР-ом”.³²

Овде се, међутим, животне судбине Шпербера и Шинка разилазе. Шпербер неће само раскрстити са комунизмом, него ће постати и „хладни ратник”, антикомунистички пропагандиста који ће активно сарађивати са Конгресом за културну слободу, фронтовском организацијом ЦИА.³³ С друге стране, Шинко ће остати комуниста. Он и његова супруга ће се борити у југословенским партизанима, а после рата ће ово двоје апатрида у социјалистичкој Југославији напоскон пронаћи свој дом. У том процесу значајну улогу играће и Крлежа, који ће постати Шинков близак пријатељ. Међутим, и сам чин раскида са СССР-ом допринеће Шинковом успону у Југославији. Некадашњи изопштеник постаће пропагандиста југословенске стране у сукобу Тита и Стаљина, а *Роман једној романа* постаће ретко и битно сведочанство странца који је из прве руке искусио Совјетски Савез у време чистки, о томе опширно писао на лицу места, и успео да, са нетакнутим рукописом, напусти земљу. Шинко ће радити у Лексикографском заводу у Загребу, а постаће и утемељитељ хунгарологије на Филозофском факултету новооснованог Универзитета у Новом Саду, где ће радити до своје смрти у пролеће 1967. године.

---

31 Šinko, *Drvarski dnevnik*, 16; Damir Pilić, *Tito očima Krleže: Revolucija i zebnja* (Zagreb: VBZ, 2020), 113.

32 Šinko, *Drvarski dnevnik*, 16.

33 Włodzimierz Bolecki, „Kultura (1946–2000)“, у: *The Exile and Return of Writers from East-Central Europe*, 158–159; Mira Bogdanović, *Konstante konvertitstva. Hod u mjestu – od Dilasa do Dilasa* (Beograd: Centar za liberaterske studije, 2013), 61, 106–107. Упркос идеолошким разилажењима, Шпербер ће наставити да негује своје књижевне везе са Југославијом и личне везе са Крлежом. Predrag Matvejević, „SPERBER, Manès”, *Krležijana Online*, датум приступа 6. 1. 2026, <https://krlezijana.lzmk.hr/clanak/sperber-manes>.

Паралелни романи

Још важније од биографских сличности су сличности ствара-
лачког опуса Шинка и Шпербера, које представљају и централну тему
ове студије. Обојица су писали аутобиографске романе у којима доку-
ментују своја искуства у комунистичком покрету. У оба случаја, ти ро-
мани представљају њихова најзначајнија књижевна дела. У питању су
већ поменути Шинкови *Ойџимистџи* и Шперберова трилогија *Као суза
у океану*. Њихови романи представљају живописне али и ретке књи-
жевне описе револуционарног покрета у Централној Европи у периоду
између два светска рата. Док се комунистичка и социјалистичка књи-
жевност обично фокусира на подвиге Руског грађанског рата, бољ-
шевичког подземља пре револуције 1917. године, или, касније, на борбе
у Другом светском рату, централноевропски револуционарни покрет
остао је у великој мери заборављен. С једне стране, ово представља па-
радокс, јер се читава комунистичка револуционарна стратегија засни-
вала на победи револуција у Средњој Европи, пре свега у Немачкој. С
друге стране, овај заборав је нормална последица пораза тих планира-
них револуција.

Револуција је уједно и централна тема оба романа. Гореописани
свет насиља и уништења које је донео Први светски рат гурнуо је масе у
револуционарни комунистички покрет, од индустријског радништва
које је било његов први и главни субјекат еманципације, преко сељаштва
које је у великим бројевима почело да одбија постојећи систем. На крају,
и многи из осиромашене средње класе, из које су потекли људи попут
Шпербера и Шинка, прикључили су се револуционарном покрету. Шин-
ко и Шпербер причају приче ових људи. Шинко то ради кроз причу о
Мађарској Револуцији, како оној „буржоаско-демократској” из 1918. го-
дине, тако и социјалистичкој, из 1919. Шперберова прича је о класној
борби која је интернационална, траје кроз целе тридесете и четрдесете,
и дешава се и у Совјетском Савезу, и у Југославији, и у Немачкој, и у Ау-
стрији, повремено и у Француској и Шпанији, одражавајући и интерна-
ционални карактер борбе којој су стремили још и Шинкови јунаци из
1919. године, али и показујући сужавање географског простора на којем
је та борба била могућа, што је било узроковано ширењем фашизма.

Протагониста романа је, у оба случаја, колектив. Постоје, условно речено, „централни” ликови, који су у оба случаја алтер-его писца: Јожеф Бати у *Ойтимистима* и Дојно Фабер у *Као суза у океану*. Међутим, они су и део ширег комунистичког колектива у којем се многим ликовима придаје једнака пажња. Поред тога, и сам комунистички покрет представља, на неки начин, засебног лика, јер појединци из колективног протагонисте често расправљају о сопственом односу према покрету као целини. Оба романа, дакле, прате релативно бројне групе професионалних револуционара, повезаних заједничком борбом. Управо из тога разлога ове књиге и представљају историјске изворе, јер се иза већине фиктивних имена крију значајни и стварни учесници и учеснице комунистичког покрета из периода до Другог светског рата.

Једина значајнија разлика је у томе што Шинков роман посвећује добар део наратива једној групи „обичних” људи захваћеној ширим историјским процесима. Ради се о групи коју предводе Ђерђ Козма, пролетер и ратни инвалид, те Јано, словачки сељак. Они живе са својим породицама у вили једног аристократе који је побегао из града због револуционарног врења, али је „патриотски” решио да у вили привремено насели ратног инвалида. По фокусу на обичне људе унутар покрета подсећа на класике Максима Горког, који је у великој мери и обликовао стандарде тадашње социјалне литературе, док по саосећању које даје овим ликовима подсећа на Стајнбека, мада није извесно да је Шинко у том тренутку био упознат са његовим опусом. Прича о обичним људима, међутим, није дводимензионална: док се Козма постепено политички радикализује, Чича Јано, који је био слуга аристократе, никада до краја не разуме Козмину нову приврженост према радничком покрету. Кроз роман се провлачи и прича о конобару Дионису Ајзингеру (Eisinger), којег Бати зна још из Суботице, којег, иако је радник, политика уопште не занима, и који машта искључиво о одласку у Америку или отварању сопствене кафане.³⁴ Избор његовог имена – Дионис – дакако није случајан, и његове индивидуалистичке тенденције редовно иритирају Батија. Другим речима, радништво и сељаштво нису приказани као симплистичке херојске класе, и роман јасно ствара простор за праћење читавог дијапазона људских судбина и искустава унутар марксистичких социјалних категорија.

---

34 Šinko, *Optimisti*, 406–426.

Док се *Ойтимисти* баве Мађарском Совјетском Републиком, *Као суза у океану* може се сматрати ретким романом о Коминтерни. Ниједна сцена се не дешава у просторијама Извршног комитета Комунистичке интернационале, преко пута московског Мањежа, на углу улица Махаваја и Ваздвиженка. Међутим, Коминтерна је свеприсутна, као штаб међународног комунистичког покрета, као место из ког долазе наређења, била она правилна или неправилна, и место у односу на које сви јунаци дефинишу свој однос према комунистичком покрету. Уз све клишее (који ће се касније претворити у стварност) да је оданост покрету значила оданост Совјетском Савезу, ово је било тачно само у оноликој мери у коликој је Совјетски Савез изворно тежио да буде једина и универзална социјалистичка држава распрострањена преко целе евроазијске копнене масе. За јунаке Шперберовог романа, комунисте-интернационалисте, главни штаб није постојећа држава колико њој (у теорији) надређена Интернационала. „Обични људи” срећу се и у Шперберовом роману, али они се углавном срећу успут, јер су, у условима пораза међународног револуционарног таласа након 1923. године, комунисти већ увелико илегалци изопштени из ширег друштва. Револуционарна идеја ће до неког Шперберовог Ђерђа Козме доћи тек када до њега дођу они социјални услови који су ситуацију у Мађарској 1919. године учинили револуционарном.

Упркос неким тематским нијансама, оба романа баве се централним хуманистичким темама револуције: то су, пре свега, проблем насиља, са њим блиско повезан проблем индивидуалне одговорности, и терет револуционара, који је у великој мери такође ствар личног избора. Шинко, који је (поново) комуниста у тренутку писања, и Шпербер, који у тренутку писања то више није, прилазе проблему са једнаким дубинским разумевањем, које чини њихова дела аутентичним и искреним. Јасну дефиницију основа револуционарне етике даје Петко, стари комуниста, на самом почетку Шперберовог романа:

„Оно што си рекао о нашој самилости, о нашем сажаљењу према сиромашнима, то никако не стоји. Мој стари је то боље схватио. Ми, ми мрзимо сиромаштво, ми смо дунтовници. Ми презиремо сиромаха који очекује самилост и сажаљење или га тражи. Ми хоћемо да се он – попут нас – буну. Из самилости се можда постаје социјалдемократа. Међутим, ми не смемо да знамо за самилост и сажаљење. Уништава ли се један свет

из самилости, гради ли се њоме један нов свет? [...] Ти ниси био у Русији, иначе би знао да нема земље у којој је самилост, у којој је сажаљење тако темељно укинато као тамо. А како би другачије и могло бити? Сиромах који ту очекује и тражи сажаљења, унапред је осуђен као контрареволуционар. Он тражи црквена врата, он пружа своју повијену просјачку руку. А та рука требало би да изгради један нови свет.”³⁵

Овакав етос усвајају и Шинкови протагонисти, али ће се, у свим случајевима, протагонисти борити са тим осећањем. Можда и највећи стоик међу ликовима у оба романа, Ержика Цинер (Ирма Ротбарт), напустила је студије угро-финске лингвистике да би постала докторка. Њен чин био је револт против насиља Светског рата, и жеља да њен одговор буде бављење послом који заправо може помоћи људима. Како је то описао један њен шокиран познаник (који је готово у истом даху изразио констернацију комунистичким предлогом социјализације приватне медицине), „Изјавила је, да мрзи сваку љепоту и умјетност”.³⁶ Она ће касније бити и најгласнији скептик у кругу Јожефа Батија када он падне у очај због чињенице да је вршио револуционарно насиље.

Проблем насиља, међутим, јесте једна од централних тема оба романа. Одлазак у Кечкемет, у ком је Бати управник и где долази до егзекуција контрареволуционара, његов је пут у Дамаск, и после њега он напушта комунизам зарад хришћанства. Вреди поменути и да је терор Мађарске Совјетске Републике, у компаративној перспективи, веома благ, и за стандарде тог времена, и за динамику контрареволуционарног и револуционарног терора у другим епохама. Чак и извор најмање наклоњен револуционарима, државни тужилац Хортијевог контрареволуционарног режима, није успео да наброји више од 590 жртава Црвеног терора. С друге стране, Бели терор хортијеваца, који су често пратили антисемитски погроми, однео је бар шест до седам пута више живота.³⁷ Но, управо у овим „безначајним” цифрама и лежи суштина унутрашњег моралног конфликта Јожефа Батија. Батију долази његов пријатељ Блаха и показује му документе и слику убијеног човека, Андраша Вена. Убили су га „Лењинови синови”, паравојна формација створена за обрачунава-

35 Манес Шпербер, *Као суза у океану, ѿм ѿрви* (Нови Сад: Матица српска, 1997), 19.

36 Šinko, *Optimisti*, 109.

37 Ablovatski, *Revolution and Political Violence in Central Europe*, 104–118.

ње са контрареволуционарима, јер је „трчао по ливади” и „давао руком знакове”.³⁸ Осим врло натегнутог повода за убиство, баналног а тако типичног за ратове, Батију одвлаче пажњу личне ствари Андраша Вена: његова свадбена фотографија и фотографија са његовим малим сином. Бати није лично наредио његово погубљење, није чак о њему ни знао, али као главнокомандујући Кечкемета осетио је директну одговорност. Поента за Батија није у томе што је убијен „само” један човек: поента је управо у томе што је и само једно убиство превише.

Блаха провокативно пореди дела „Лењинових синова” са фотографијама које су „мађарски очеви породица” слали из Србије 1914. и 1915. године, где лежерно са цигарама седе испод обешених српских цивила. Међутим, упркос овој приватној изјави о моралној еквивалентности насиља статуса кво и насиља које статус кво руши, пред припадницима црвене милиције, Блаха даје апологетичку изјаву:

„У свакој револуцији има неправедно убијених и жртава. Управо зато треба устрајати у овој револуцији, у диктатури пролетаријата, јер ће она заувјек избрисати из живота човјечанства те и уопће све неправде.”³⁹

Но, ни Блаху ни Батија не умирује овај морални проблем. Бати се здближава са Вертешом (Ђерђ Лукач), „комунистичким метафизичаром”, који још на почетку револуције, у марту 1919. године, забринуто изјављује, „Кад само не бисмо никоме морали засјећи дубље у месо!”⁴⁰ Вертеш сумира моралне дилеме комуниста својим закључком да „онај тко врши власт, не може бити слободан”.⁴¹

Бати ће на крају покушавати, кад год је то у његовој моћи, да ограничи револуционарно насиље. Када је дошло до контрареволуционарне побуне у јуну 1919. године, Бати ће бити тај који ће помиловати кадете војне академије: Шинко ће у форми романа још једном потврдити причу коју је изнео Ленђел пар година раније.⁴² На крају романа, Бати пита Ковача (у роману на српскохрватском, његово име се пише „Kovacs”), који је хтео да их погуби, шта ће се десити са кадетима сад кад је совјетска република пала. Ковач му, у неверици од његове наивности,

38 Šinko, *Optimisti*, 679.

39 Исто, 680.

40 Šinko, *Optimisti*, 554.

41 Исто, 589.

42 Исто, 720–721.

објашњава да ће они бити ти који ће вршити бели терор.⁴³ Порука је јасна: поштедевши шеснаестогодишње питомце војне академије, Бати је осудио небројено много својих другова на смрт само месец дана касније.

Сличном тензијом бави се и Шпербер. Он, као протагониста, каже да је револуција „нешто велико, узвишено, у то нема сумње”. Но, она је таква само на светско-историјском плану. На плану индивидуе, на плану међуљудских односа и појединачне етике, она је нешто много мрачније:

„У пракси оних који је праве – она је један збир интрига, муко-трпног ситног рада. Револуција, то вам је идеја која је постала снага, свакако. Она је и – ништа мање – конјунктура каријериста, садиста, хистерика. Она је смртна пресуда неправди, нема сумње. Али она је исто тако, и то управо у својим почецима, у свом великом тренутку, извор многих бесмислених неправди. И ако се нагомила много тих неправди, онда оне могу да постану степенице којима се неки амбициозни генерал успиње на царски престо. Револуција је толико узвишена да се исплати да се за њу живи, и да сва садашњост постаје бледа, отужна, уколико не служи припреми великог преврата. Али да би револуција успела, мора и средствима за њено остварење да буде подарена узвишеност. И ту започиње апсолутизација. Они који се подухватају задатка да учине крај варварској предисторији човечанства, и сами су људи те предисторије. Они полазе у борбу против кумира са душом слугу тих кумира.”⁴⁴

Док Шинко разрешава ову дилему тако што остаје привржен идеји револуције, Шпербер је заувек напушта. Јожеф Бати схвата да је одбијање насиља било грешка,⁴⁵ док Дојно Фабер напушта партију заувек, закључујући да је револуционар „човек који све што поседује ставља на један број, који своју садашњост ставља на сто са рулетом да би добио будућност. У светлу разума је то толико идиотски да човеку дође да се заплаче због тога. Али коцкару се то чини разумним, јер сваки добитак до којег може да дође за њега је улог а не иметак.”⁴⁶

Главна стилска разлика између два романа рефлектује и касније политичке изборе двојице аутора. *Оптимисти* су пре свега билдунгсро-

43 Исто, 746–747.

44 Манес Шпербер, *Као суза у океану, ѿом ѿрви*, 94–95.

45 Šinko, *Optimisti*, 762.

46 Манес Шпербер, *Као суза у океану, ѿом групи* (Нови Сад: Матица српска, 1997), 231.

ман, у којем и Бати и Цинер и сви њихови пријатељи и сарадници сазревају кроз пламен револуције. *Као суза у океану* је роман о људима зрелих година, чије каријере су, личне и револуционарне, на силазној путањи. Већ сама разлика у насловима открива крупну концепцијску и светоназорску разлику: Шинкови јунаци, упркос свему, верују; Шперберови јунаци пролазе кроз трагедију, и та трагедија је потпуно узалудна.

У оба романа, главни јунаци суочавају се са сумњом у исправност револуције и комунистичке партије. Међутим, на крају дана, сумња Јожефа Батија обележена је патосом, и управо тај патос рефлектује емотивну снагу комунистичке идеје. Комунисти се одлучују да убијају, баш зато што су оптимисти, и упркос свести да је убиство лоше: закључују да се другачије свет без насиља не може успоставити. Из истог сентимента произашла је чувена изјава Блоха да је марксизам „категорички императив са револвером у руци”⁴⁷ и Брехтова чувена песма „Рођенима послје нас”:

„Чак и мржња против подлости
Изобличује лице.
Чак и дијес због неправде
Огруди глас. Ах, ми
Који смо хтјели утрти пут пријазности
Нисмо сами могли бити пријазни.
Но ви, кад се једном збуде
Да је човјек човјеку помагач,
Сјетите се на нас
Милостиво.”⁴⁸

Шперберове ликове не одликује патос, него цинизам. Као код, рецимо, Орвела, наилазимо на идеју да грешке револуције неминовно рађају будуће наполеоне, а да је револуционар само заблудели коцкар. Док главни ликови Шинка пролазе кроз конвергенцију, Шперберови ликови пролазе кроз дивергенцију. Шинкови ликови се приближавају и потом уједињују у револуционарној борби. Чак и пад совјетске републике то не осујети, јер се већина преживелих потом нађе у Бечу. С друге стране, вртлози нових ратова и револуција од Шпаније 1936. па на даље, комбиновани са Стаљиновим убиством старих бољшевика, Шперберове

47 Ernst Bloch, *The Spirit of Utopia* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2000), 242.

48 Darko Suvin, *Uvod u Brechta* (Zagreb: Školska knjiga, 1970), 286.

ликове само удаљују. Док је Шинкова прича о превазилажењу кризе кроз веру, Шперберова прича је о терминалној кризи. Иако се оба романа завршавају поразом, само се Шинков завршава и надом.

Шинко и Шпербер као „историчари”

Кроз оба романа преплићу се историјски догађаји. У поднаслову, *Ойтимисти* су „Роман једне револуције” – и заиста представљају својеврсну историју Мађарске револуције 1918–1919. године. За тему која је врло често и даље историографски недовољно обрађена на језицима осим мађарског, Шинков историјски роман може слободно да се чита као хроника догађаја. Чак није претеривање рећи да се ради о роману са примесам мемоара. Велика већина индивидуалних судбина описаних у роману су судбине стварних историјских личности, од којих се само оне највеће – Бела Кун, Тибор Самуели, Лењин и Зиновјев – не крију иза псеудонима. С друге стране, са тим индивидуалним судбинама се преплећу сви кључни догађаји Угарске и Мађарске тога доба: масовни штрајкови пред крај Светског рата, пад Аустроугарске монархије, смрт великог Ендре Адија, успостављање првих радничких већа. Исто је и са самим догађајима Совјетске Републике, попут сукоба социјалдемократа и комуниста, ултиматума Антанте, Куновог практично филмског чина преузимања власти, национализације, штрајкова станара, контрареволуционарне побуне и коначног краха Комуна почетком августа исте године.

Мање-више сви главни ликови Шинковог романа су историјске личности. Међутим, један од главних фокуса романа је група око теоријског часописа *Комунизам* (*Kommunizmus*). У том кругу, омладинци разочарани у социјалдемократију, попут бившег социјалдемократског агитатора Јожефа Батија, почињу и писаном речју да обликују своју визију будућег комунистичког друштва. У том кругу Бати се већ заљубљује у Ержику Цинер, а потом следи и разочарање, јер се Цинер удаје за Шандора Штајна. Батијев очај тек незнатно ублажава сазнање да је брак фикција, те се Цинер и Штајн венчавају само да би добили мираз од породице Цинер и искористили тај новац за покретање *Комунизма*. Ова прича је потпуно истинита: Ирма Ротбарт (Цинер) заиста се удала за Ђулу Хевешија (Шандор Штајн), инжењера који ће под пролетерском дикта-

туром постати народни комесар друштвене производње, а новац од мираза искористили су за покретање часописа, само што се часопис у стварном животу звао *Интернационале (Internationale)*.⁴⁹

Други протагонисти омладинског клуба такође су историјске личности. Шандор Штајн на крају се жени Шари Штајн, радницом у овој групи средњокласних интелектуалаца, која је уједно и најснажнији лик у роману. Њен лик инспирисала је особа по имену Јолан Штерн. У роману, док је друге очито испровоцирало тек искуство светског рата, Шари је, као неко ком је живот од самих почетака био брутална борба и преживљавање, много мање сензитивна него људи око ње који расправљају о моралности револуције. То је, међутим, не чини мање „оптимисткињом” – у једном од упечатљивијих делова романа, Шари безуспешно покушава да организује штрајк станара против високих станарина, за који ће се испоставити да је много тежи подухват него организовање фабричког штрајка.⁵⁰ Њихови блиски пријатељи Магда и Арношт Ленарт у свету фикције инспирисани су судбинама Ирене и Аладара Комјата. Обоје ће постати битни делатници илегалног комунистичког покрета у емиграцији у међуратном периоду. Аладар, који је био познати песник и писац-емигрант, рано је преминуо у Паризу 1936. године. Ирен ће доживети социјализам у Мађарској, где ће бити позната научна радница, новинарка, и део дипломатског кора. Ван Мађарске најпознатија је као ауторка до сада једине монографије о међуратним комунистичким новинама *Инпрекор (Inprekorr)*, у чијем уређивању је брачни пар Комјат учествовао.⁵¹

Лањијев лик (Lányi) инспирисан је Јожефом Ревајем, касније марксистичким филозофом и једним од главних партијских идеолога, који ће крајем двадесетих доћи у сукоб с Лукачем, док је Шаркади заправо Ленђел, с којим је Шинко тад још увек био у добрим односима. Још једна упечатљива фигура је већ поменути Ковач, који води разговор о питомцима академије са Батијем/Шинком у данима пада Совјетске Републике. Ковач је заправо заснован на Оту Корвину, који је касније пао

49 George Deák, „Ervin Sinkó's Search for Community: The Early Years, 1898–1919”, *Hungarian Cultural Studies* 12 (2019), 37.

50 Šinko, *Optimisti*, 398–399.

51 Iren Komját, *Die Geschichte der Inprekorr – Zeitung der Kommunistischen Internationale (1921–1939)* (Frankfurt am Main: Verlag Marxistische Blätter, 1982).

као жртва белог терора и који је био нарочито демонизован у хортијевској антисемитској пропаганди као Јеврејин починилац црвеног терора.⁵² Међутим, Шинко нам представља Ковача/Корвина не као дисциплинованог војника црвеног терора, него као човека ког је успео да убеди у своје гледиште да питомце војне академије не треба казнити смрћу.⁵³

Шинков роман у толикој је мери документаристички да се читалаштво неумитно пита да ли су и мање познати ликови, који делују фиктивно, засновани на стварним особама, или бар неким карактеристикама стварних особа. Такав је случај са већ поменутиим Дионисом Ајзингером и Ђерђем Козмом, али и са Коцианом, „рођеним епикурејцем”, радником и предратним штрајкбрехером чије покајање и радикализацију у току светског рата представља Шинко.⁵⁴ Врло је могуће да се и у свим овим случајевима ради о ликовима заснованим на стварним личностима, мада је, узевши у обзир њихову релативну историографску „безначајност”, ако су заиста и постојали, то питање мање битно. Можда је свакако боље помирити се са чињеницом да су ти ликови плод пишчеве маште, која нас мора подсетити да је књига ипак роман. То је роман у ком је Шинко тежио да веродостојно прикаже историјске личности, роман који је у великој мери реалан приказ догађаја историјских, али не и дело које тежи да нам пружи стопроцентан документарни преглед драматичне Мађарске револуције.

Због свих ових чињеница, *Оптимисти* су достојни свог поднасловa, *Роман једне револуције*, и не представљају само фиктивну верзију догађаја, него, најчешће, њихову историјски (и уметнички) верну рекреацију. Та рекреација је, свакако, врло обојена субјективним доживљајима самог писца и сигурно не представља „целу причу”. Тешко је замислити, рецимо, да су Кун и Самуели, заузети свакодневном борбом за очување револуције, њено ширење, организовање радничке државе и прављење физичког копненог моста са трупaма Црвене армије на североистоку, седели и водили исте дебате о моралним предностима и манама револуционарног насиља. Но, упркос томе, Шинкова књига заиста се

52 Ablovatski, *Revolution and Political Violence in Central Europe*, 110, 194–195.

53 Šinko, *Optimisti*, 720–721. Овакво држање Корвина потврђује и Ленђелова књига. Ленђел, *Исторический репортаж*, 187–188.

54 Šinko, *Optimisti*, 373–390.

може читати као историја Мађарске Совјетске Републике, и сви њени основни догађаји нису пука позадина романа, него сам центар дешавања. Штавише, након читања романа, тешко је отети се утиску да се, заправо, и не ради само о роману. Наиме, Шинкову књигу врло је могуће читати као мемоар важног учесника догађаја који је упакован међу странама историјског романа.

Са Шперберовим романом ситуација је мало компликованија. Иако користи стварне мотиве, и неке особе су експлицитно засноване на стварним личностима, постоји и много амалгама разних личности, мотива који би, да су ти људи преживели свој турбулентни век и дочекали 1945. годину, били практично архетипски. Овако, кроз читање Шпербера, остаје нам веома занимљив археолошки посао разазнавања стварних артефаката од његове фикције. Шперберова књига много је већи изазов за историчарке и историчаре него Шинкова, и он је очито много мање претендовао на рекреацију, а више на креативност.

Родољуб Чолаковић, чије антипатије према Шперберу су већ поменуте, рекао је да је Шпербер за потребе свог романа „на широком платну намоловао неколико из прста исисаних ликова југословенских револуционара који су још давно ратовали против Коминтерне и Стаљинове политике”, али да Шпербер није хтео, као КПЈ, да се обрачуна са стаљинизмом, него да „оцрни и оклевеће све што је совјетско”.⁵⁵ Чолаковић, притом, не помиње да је Шпербера и њега спајало пријатељство са тадашњим вођом партије Миланом Горкићем, него га представља као својеврсног аутсајдера који се лакта у редове првака КПЈ.⁵⁶ Иако је бар оцена Шперберових каснијих политичких мотивација донекле и тачна, простим отписивањем његовог романа остајемо ускраћени за веома занимљив извор који може илустровати историју Комунистичке партије Југославије.

Овде вреди, бар укратко, поменути да су Шперберови главни ликови често инспирисани виђеним учесницима међународног комунистичког покрета, као и код Шинка. У оба случаја, имена ликова разликују се од историјских личности на основу којих су настајали. Рецимо, већ је опште позната чињеница да Сенеке треба да представља Вилија Минценберга, једног од вођа Комунистичке омладинске интернационале и

55 Чолаковић, *Казивање о једном покољењу*, том 2, 657.

56 Stančić, *Manès Sperber*, 281–282.

једног од најуспешнијих и најактивнијих комунистичких агитатора у Европи пре стаљинизма, док је професор Штетен заправо заснован на психоаналитичару и Шперберовом ментору Алфреду Адлеру.⁵⁷ Из ових ликова се види да Шпербер не прати историјске догађаје на исти начин као Шинко. Сенеке је убијен у Москви у чисткама након дијалога са својим тамничарем који подсећа на причу Достојевског о Великом инквизитору,⁵⁸ а његова партнерка Ирма потом изврши самоубиство. У стварности, Минценберг је убијен у до данас неразјашњеним околностима у једној француској шуми у јуну 1940, након што је Француска већ била под нацистичком окупацијом. Његова супруга, Бабете Грос, умрла је у дубокој старости у Берлину 1990. године.

Већ ови нашироко познати подаци показују да се код Шпербера очито не ради о пуком препричавању историјских догађаја. Поред тога, бар неки од југословенских ликова такође су познати историографији. Шпербер је сам отворено говорио да је један од главних јунака и Фаберових најближих пријатеља, Васо Милић, заправо Ђуро Цвијић.⁵⁹ Такође, Шпербер сам каже да су дирљива писма која у својим мислима пише Васо Милић у совјетском затвору, а упућена Дојну Фаберу, заправо његово својеврсно опраштање са пријатељем, у којем он замишља како су ти последњи дани и недеље пред стрељање Ђуре Цвијића прошли, те шта му се мотало по глави.⁶⁰ Из информација које нам даје Шпербер, врло се лако може закључити да је Мара, Васина супруга, заправо комунисткиња Татјана Маринић. Разлике су поново очигледне: док је Мара погинула у партизанима на Неретви, Татјана Маринић је у учествовала у партизанском покрету, преживела рат, и после рата постала угледна југословенска социјална радница. Међутим, сукоб „Маре” са Коминтерном који описује свакако није био пука фикција.⁶¹

57 Исто, 395; Cathy S. Gelbin, Sander L. Gilman, *Cosmopolitanisms and the Jews* (Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, 2017), 208–209.

58 Шпербер, *Као суза у океану, ѿом ѿрви*, 323–326.

59 Sperber, *Until My Eyes Are Closed with Shards*, 28–30.

60 Шпербер, *Као суза у океану, ѿом ѿрви*, 329–332.

61 Татјана Маринић сумњичена је за провокацију и лоше држање пред полицијом, те избачена из партије 1932. и онда поново 1933. године. О томе сведоче документи Архива Југославије (АЈ) и Руског државног архива социо-политичке историје (Российский государственный архив социально-политической истории, РГАСПИ):

Даљим „дешифровањем” ликова међу Југословенима се нико није бавио. Међутим, оно нам може дати фасцинантне увиде у историју Комунистичке партије Југославије тридесетих година прошлог века. Свакако најзанимљивији од свих детаља у Шперберовој трилогији налази се већ на самом почетку књиге, и постаје један од лајтмотива првог дела романа. Ради се о „људима годишњих доба”. Већ у другом пасусу романа, Шпербер пише о комунистима као људима „са именима годишњих доба и дана”.⁶² Јасно је да се ради о романтичној метафори за илегалце који мењају своја имена, користе се лажнима, а притом то чине толико често колико се смењују годишња доба. Тако барем изгледа на први поглед. Међутим, већ при следећем помињању метафоре, схватате да се не ради само о романси илегалце: у разговору једног од главних ликова, Јосмара, са Васом Милићем, „људи годишњих доба” су заправо „водећа група политбироа”.⁶³ Њихови псеудоними јесу годишња доба – ради се о људима са псеудонимима „Зима” (нем. Winter), „Лето” (нем. Sommer), „Јесен” (нем. Herbst) и „Пролеће” (нем. Lenz)⁶⁴ – но, посреди је очито нешто мало сложеније. Они су, дакле, људи годишњих доба, не само зато што су им то псеудоними, него зато што своја мишљења мењају са годишњим добима, онако како (и онда када) им то заповеди Комунистичка интернационала. Васо Милић, пријатељ аустријских комуниста Јосмара и Фабера, као принципијелни комуниста, заклето је противник таквих „људи годишњих доба”.

Ово већ говори доста о Ђури Цвијићу (или бар Шперберовом мишљењу о њему), али ствар је, наиме, још дубља. Толико је дубока да ће промаћи свакоме ко чита дело *Као суза у океану*, под условом да иста та особа није провела значајнију количину времена над документима ЦК КПЈ из тридесетих у Архиву Југославије, или над постојећим биографијама пред-

---

РГАСПИ, 495-4-207, ф. 432, „Протокол но. 23 заседания Комиссии по проверке и чистке югославских товарищей“, 3. јула 1932; РГАСПИ, 495-4-228, ф. 121, „Протокол но. 91 заседания ИКК от 28.XII.32 г.“; РГАСПИ, 495-4-257, ф. 154, „Протокол но. 110 заседания ИКК от 10.VIII.33 года“; РГАСПИ, 495-4-257, ф. 156, „О заявлениях Крешича (Цвича, Г.) и Крешич (Даница) на т. Г.“; АЈ, 790/1 КИ, 1932/117, Grgur – Sommeru, „Dragi prijatelju“, 4. октобра 1932, 2; АЈ, 790/1 КИ, 1934/25, „Izjava Danice“, 25. јануара 1934. Сећања и документа Татјане Маринић данас се чувају у Хрватском државном архиву (ХДА), фонд 1753 – Очак Иван, кутија 77.

62 Шпербер, *Као суза у океану, њом њрви*, 9.

63 Исто, 88.

64 Исто, 337–343.

ратних југословенских комуниста које је у социјализму писао Иван Очак. Ђуро Цвијић је, као и Васо Милић, заиста имао своје непријатеље унутар КПЈ, и ти непријатељи били су водећи кадрови, чланови политбироа ЦК током тридесетих. Само онај ко је, као и Шпербер, интимно упознат са односима унутар КПЈ тога времена, сетиће се, чим види синтагму „људи годишњих доба”, да је партијски псеудоним Владимира Ђопића у то време био – Winter, Алфреда Бергмана – Lenz, а Милана Горкића – Sommer.⁶⁵

Слојевитост Шперберове криптичности овде не престаје, јер Зима из *Као суза у океану* није Ђопић, а Лето се спомиње само успут. Зима, са правим именом Влатко, јесте сељак из унутрашњости, а не син средњокласне породице из Сења.⁶⁶ Љубитељ певања, „леп, снажан баритон” је друг Пролеће/Lenz.⁶⁷ Ђопић је међу комунистима био надалеко познат по својој љубави према певању и према гласу који је Крлежа описивао као „баршунасти баритон”.⁶⁸ Шпербер помиње и да је Пролеће учио да пева арије у Италији – једној од ретких европских земаља у којој Владимир Ђопић, у својој дугој каријери, није био. Другим речима, за разлику од Шинкових јунака, Шперберови представљају најчешће амалгам различитих личности и мотива. Стога његове ликове не треба перципирати као преликане историјске личности, осим ако он сам негде није то изричито изјавио. Упркос томе, метафора „људи годишњих доба” представља снажан начин да се сликовито опише стање у Комунистичкој партији Југославије тридесетих, онако како су га видели Шпербер и Цвијић током својих дана критике партије у бечким кафићима.

Горкић, односно Sommer, сигурно је исто један од људи годишњих доба. Иако се у каснијој литератури често представља као Шперберов пријатељ,⁶⁹ остаје осећај да Шпербер није имао исти однос према Горкићу који је имао према Цвијићу, Цесарцу или Крлежи. На крају крајева, Цвијић и Горкић били су у жестоком, вишегодишњем конфликту,⁷⁰ у шта је Шпербер несумњиво био добро упућен. Шперберов мемоарски опис Горкића, иако позитиван, видно је хладнији него опи-

65 Ivan Očak, *Gorkić: Život, rad i pogibija* (Zagreb: Globus, 1988), 156, 223.

66 Шпербер, *Као суза у океану, њом њрви*, 337.

67 Исто, 338.

68 Očak, *Krleža – Partija*, 151.

69 Stančić, *Manès Sperber*, 281.

70 Očak, *Gorkić*, 99–108.

си Цвијића или Цесарца.⁷¹ Њихов однос додатно расветљава личност југословенског партијског вође Карела у роману. Карел је без сумње један од главних антагониста романа: он је сплеткарош, манипулатор, бескрупулозни вођа и апаратчик Коминтерне. У неколико случајева читалаштву се јасно даје до знања да је Карел одређене кадрове свесно и намерно слао на неке задатке да би погинули. Такве гласине кружиле су о Милану Горкићу,⁷² а по националности Горкић је био Чех. Ово сутерише да је однос између њега и Шпербера био много мање присан него што се претпоставља, или је барем присност била једнострана, с обзиром на то да Шпербер пише о Горкићу као човеку који му се поверавао, али не и нужно као о човеку коме је он сам веровао.

Многе друге личности су очито исто амалгами. Петко, први југословенски комуниста са којим се сусреће Јосмар, одличан је пример тога. Петко ће сигурно из прве асоцирати на Петка Милетића, али овај Петко је, заправо, универзитетски професор, док је Петко Милетић био физички радник. Петко је бивши народни посланик, Србин је по националности, и иступао је против илегалног рада партије. Ове чињенице би опет сугерисале зналцима историје КПЈ да се може радити о Сими Марковићу. Међутим, други биографски подаци се не уклапају, јер се Петко политички пасивизује 1923. и реактивира након шестојануарске диктатуре, а Сима Марковић је био на челу партије добар део двадесетих, укључујући и период 1926. и 1927. године, а пасивизовао се није никада, мада му је након 1929. године активност била знатно ограничена интерним прогонством у Пљевља. Чињеница да је Петко сељачког порекла и отишао је у град да се школује додатно учвршћује идеју да Петко није ниједна конкретна личност, него скуп мотива, јер личности која одговара опису тачно није било међу руководећим кадровима из Србије.⁷³ Слична је ситуација са још једним блиским Фаберовим пријатељем, Ђуром. Ђура је песник, и највероватније намерна мешавина Крлеже и Цесарца:

„Бавио се различитим пословима, био је сеоски учитељ, пилот, глумац, позоришни редитељ и на крају и одгајивач оваца, али од своје седамнаесте године је био песник, најбољи у земљи, како су многи сматрали. Пи-

71 Sperber, *Until My Eyes Are Closed with Shards*, 80.

72 Vladan Vukliš, Stefan Gužvica, „Мушке фантазије: Смрт Благоја Паровића”, у *Jugoslovenski dobrovoljci u odbrani Španske republike: tematski zbornik radova*, urednica Olga Manojlović Pintar (Београд: Институт за нову историју Србије, 2024), 218–219.

73 Шпербер, *Као суза у океану, њом њрви*, 15–18.

сао је у свим околностима, у свим животним приликама, и то у утврђено време које се мењало само са годишњим добима. Чак је и Славко водио рачуна о том правилу, па нико није смео да се приближи Ђуриној ћелији у часовима када он ради. Једино би Славко сам седао преко пута ћелије и слушао, јер је Ђура увек гласно и полагаано изговарао сваку реченицу пре него што би је записао. Увече би Славко онда у кафани причао докле је Ђура доспео са својом најновијом књигом. Цео град је са страсним интересовањем пратио настанак књиге. И то са задовољством: јер се песнику ништа неће догодити све док је Славко тако заинтересован за свакодневни наставак.⁷⁴

Славко о ком се ради је Мирослав Хрватић, злогласни шеф загребачке полиције, и чита референца на историјску личност Јанка Бедековића. Не дуго пре тога у роману, Славко је извео акцију хапшења и убијања комунистичког омладинца Андреја, што је случај који је могао бити инспирисан убиством било којег од седморице секретара СКОЈ-а, мада је мотив убиства у приморском хрватском месту које је уједно и Андрејев родни крај највише налик на смрт Божа Видаса Вука, ухваћеног у родном Хрељину на Кварнеру 1931. године.⁷⁵ Коментар Ђуре на убиство Андреја звучи као да Шпербер дословно, од речи до речи, преноси нешто што би рекао Мирослав Крлежа:

„Видиш, Швабо, онај облак прашине који се ту полагао креће а ипак се чини као да стоји на месту – е то смо ти ми, то је наша земља. Између прашине и блата мењају се годишња доба нашег живота. Ми смо дубоко у 14. веку и Андреји код нас морају да умру јер хоће да створе 21. век. Цивилизовани народи имају своју прошлост, њихови Дон Кихоти хоће натраг, у прошла столећа. Ми имамо мало прошлости, наши Дон Кихоти јуре напред, у будућност, и завршавају у понору – у Славковом смртном загрљају.”⁷⁶

Притом је занимљиво да је Божо Видас заправо и био противник политике Милана Горкића, као што је Андреј у роману био Карелов противник.⁷⁷ У роману се јасно инсинуира да је Андреја Карел намерно послао

74 Исто, 65.

75 „Андреј” је притом био псеудоним Стјепана Цвијића, Ђуриног млађег брата и такође водећег руководиоца СКОЈ-а. Њега неће убити југословенска полиција, него Стаљинов НКВД. За биографију Видаса, види Mihael Sobolevski, *Božo Vidas Vuk* (Rijeka: Odbor за proslavu 30-godišnjice oslobođenja općine Rijeka, 1975).

76 Шпербер, *Као суза у океану, ѿом ѿрви*, 65.

77 „Вук” се експлицитно наводи као члан „леве” групе у КПЈ супротстављене Горкићу у оба писма Косте Новаковића крајем 1929. године. РГАСПИ, 495-277-181 (I), ф. 1,

у земљу да погине. Видас јесте послат у Југославију 1930. године по налогу ЦК,⁷⁸ мада су тврдње да је то намерно урађено натегнуте и свакако тешко доказиве. Оно што можемо доказати јесте да је у тако нешто веровао Ђуро Цвијић, исто као што верује Васо Милић у Шперберовом роману. Млади комуниста Динко Бондаловић водио је преписку са Цвијићем без знања ЦК, јер су делили незадовољство стањем у партији. У интерној преписци користили су властите шифре, непознате Комунистичкој партији. Индикативно, питање слања југословенских комуниста у државу под условима диктатуре називали су шифром „борба на живот и смрт”.⁷⁹ Исто мишљење о Горкићу – да намерно шаље своје противнике на опасне задатке – имала је група Стјепана Цвијића, Вилима Хорваја и Владимира Ђопића, који ће у пролеће 1936. године доћи у отворени сукоб са њиме.⁸⁰ О томе је сведочила Хорвајева партнерка Густу Стридсберг у својим каснијим мемоарима.⁸¹ Тачно је, дакле, да је Шпербер, као што је тврдио Чолаковић, користио информације од људи „који су још давно ратовали против Коминтерне”. Међутим, Чолаковић се не осврће на чињеницу да су неки од тих људи били и његови блиски пријатељи и сарадници. Штавише, одбијањем да узме Шперберову литературу за озбиљно, изгубио је из вида неке детаље о унутарпартијским сукобима у које је и сам био упућен, а које Шпербер открива посредно, у шифрама или под лажним именима.

Наравно, у фракцијским несугласицама тридесетих, исход је био исти за све – и Васо Милић и људи годишњих доба стрељани су током Велике чистке. Део о њиховом трагичном крају у Москви могао је бити искључиво плод Шперберове маште, јер он није могао да зна ни шта се дешавало на саслушањима, ни за шта су конкретно теретили његове пријатеље и партијске другове. Чак и они који нису раскинули с партијом нису знали много о нетранспарентним структурама и процесима који су се дешавали у Москви.⁸² Дакле, Шпербер дефинитивно пише и о догађајима које није сам до-

---

Фриц, „Дорогой мой Андрей!”, 16. децембра 1929; РГАСПИ, 495-277-181 (I), ф. 13, Фриц, „Дорогой Стеф”, 15. децембра 1929.

78 РГАСПИ, 495-7-13, ф. 157, „Protokoll Nr. 65”, 20. маја 1930.

79 АЈ, 790/1 КИ, 1933/459, „Zapisnik zaslušanja Toni i Kirša od 2. V. 1933. god.”, 1.

80 Stefan Gužvica, *Prije Tita: Frakcijske borbe u Komunističkoj partiji Jugoslavije 1936–1940* (Zagreb: Srednja Europa, 2020), 36–41.

81 Gusti Stridsberg, *Mojih pet življenj* (Maribor: Obzor, 1971), 284.

82 Gužvica, *Prije Tita*, 52.

живео, и у том моменту они више постају начин да се опрости са друговима које је ненадано изгубио него покушај било какве документарне литературе.

Сасвим је природно да Шперберов наратив, након напуштања Комунистичке партије, све више залази у поље фикције. Ако је раније Шпербер могао да, по бечким кафанама, води поверљиве разговоре са Цвијићем и Горкићем, са њиховим убиством није се само прекинуо тај однос, него и цела његова веза са југословенском партијом. Стога је, као историјски извор, најзначајнији први том романа *Као суза у океану*. Каснији делови су у још већој мери производ пишчеве маште. Шпербер је провео део рата у Француској под окупацијом, а потом побегао са породицом у Швајцарску, када су и из Петеновог дела Француске почеле депортације Јевреја. Међутим, за јужнословенску публику је значајно да, када почне да замишља себе у улози борца покрета отпора, овај бивши комуниста који је већину свог живота провео у Аустрији и Француској себе заправо види међу својим Југословенима.

Други и трећи том романа свакако су интересантни и пуни акције, али представљају потпуно фиктивну ситуацију у којој се није нашао ни Шпербер, а по свему судећи, ни нико од водећих југословенских комуниста. Ради се о такозваној „Ђуриној бригади”, која постаје колективни протагониста трећег дела књиге. Овде, у рату и револуцији, колективни протагониста постаје нешто налик на колектив око часописа *Комунизам* у *Ойшмисџима*, блиска група истомишљеника, у овом случају револуционара који су преживели Стаљинове чистке, или су се пак због њих разочарали у комунизам. У Ђуриној бригади је, осим самог Ђуре, и Зима/Winter, након што су обојица успели да се извуку живи из Совјетског Савеза.⁸³ Придружује им се Мара и, наравно, Дојно Фабер.

Далматински оток на којем је основана Ђурина бригада је највероватније заснован на Корчули.⁸⁴ Када је, 1933. и 1934. године, Шпербер постао избеглица након доласка нациста на власт, лета је проводио управо на Корчули, коју је обожавао.⁸⁵ У овом, потпуно фиктивном делу, Славко, некада шеф хабзбуршке, а потом југословенске краљевске полиције, по-

83 Шпербер, *Као суза у океану, њом први*, 369–371; Шпербер, *Као суза у океану, њом други*, 250.

84 Claudia Sternberg, *Ein treuer Ketzer: Studien zu Manès Sperbers Romantrilogie Wie eine Träne im Ozean* (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 2013), 366.

85 Holzner, Wiesmüller, *Jugoslawien – Österreich: literarische Nachbarschaft*, 85.

стаје агент ГПУ и као такав делује у југословенским партизанима, који се претварају да је он Рус.⁸⁶ У стварности, Јанко Бедековић, шеф загребачке полиције, умире већ 1938. године. Карел, као апаратчик Коминтерне, наставља да ровари по партизанима у интересу совјетске политике, понекад, и даље, шаљући другове у смрт. Ово даље сугерише да Карел није стопостотно истоветан са Горкићем, као што и Сенеке није потпуна копија Минценберга. Осим Горкића, Карел представља апаратчика Коминтерне са страним именом и немилосрдним методама. Све ово осликава Шперберов губитак вере у комунистички покрет, а заплети понекад подсећају на псеудоисторијску конспирологију из антикомунистичке литературе деведесетих. У ретким тренуцима када се спомиње, Тито је оцењен као прагматичан човек, али веран Москви, у чији антифашизам Енглези не сумњају, као што не сумњају ни у његову одлучност да после рата успостави социјализам по совјетском моделу.⁸⁷

Док је, према Шперберу, покрет као целина већ увелико и неправљиво искварен, Ђурина бригада је чиста. Стога је њихова борба трагична и у старту осуђена на пропаст. Шпербер у својим мемоарима сам каже да је бригада фиктивна, али да је и у фикцији морала бити побијена, јер, како каже један од чланова бригаде, „чак се ни у бајци никада не дешава да неколико зрнаца пшенице уништи млински камен”.⁸⁸ Епопеја Ђурине бригаде завршава се смрћу и брисањем из историје. Једини преживели, Дојно Фабер, „је тако незанимљив као и питање да ли је Ђурина бригада икада постојала или не”.⁸⁹

Закључак

Ойџимисџи и *Као суза у океану* представљају два изванредна историјска романа, иако су оба изван кругова стручне јавности релативно непозната. Ширу публику вероватно могу одбити већ и самим својим обимом, ако не релативним забором тема којима се баве, а којем су те теме подвргнуте у савременом свету. Међутим, ова два дела представља-

86 Шпербер, *Као суза у океану, ѿом груџи*, 428.

87 Исто, 330–331, 423–424.

88 Sperber, *The Unheeded Warning*, 122–123; Шпербер, *Као суза у океану, ѿом груџи*, 331.

89 Шпербер, *Као суза у океану, ѿом груџи*, 428.

ју важан мост између књижевности и историографије. Оба дела су у најмању руку полумемоарска, и тематски веома слична. Поред тога, писце одликују подробно описане сличне биографије, које се у једном тренутку, због стаљинизма, рачвају. Шинко остаје веран комунистичкој идеји, док је Шпербер напушта, те чак и прелази у супротан табор током Хладног рата. Упркос томе, обојица задржавају топлину према покрету којем су посветили своју младост и за који су толико жртвовали и ризиковали. Чак и када одсликава моменте сумње и скепсе, Шпербер верно представља етос комуниста, који не желе да се јавним изражавањем сумње сврстају на страну непријатеља.⁹⁰ Може се рећи да Шинко, на исти начин, верно одсликава хришћанску тачку гледишта по питању револуционарног насиља, чак и након што ју је сам напустио.

Ипак, ова дубока књижевна дела о етици револуције, проблему насиља и борби за трансформацију света, представљају, поред тога, и врхунска историјска дела. Наравно, стриктно говорећи, ни један од аутора није био историчар, и њихови радови свакако се не могу сврстати у научну историографију, што им ни није био циљ. Међутим, узевши у обзир да су у великој мери заснована на личним доживљајима, она представљају и својеврсне историјске изворе. Пре свега, из њих неупућено читалаштво може сазнати много о револуционарним догађајима од друге до пете деценије двадесетог века, који су живописно описани и који представљају позадину оба романа, почевши од Октобарске револуције, која се јавља као одјек, и завршивши са партизанским ратом у Југославији. Поврх тога, судбине појединачних ликова тих романа су заправо утемељене на судбинама стварних историјских личности, скривених иза псеудонима, метафора, или једноставно разбацане као карактеристике разних ликова.

Шинков запис је наизглед знатно мемоарски, ако не рачунамо непроверљивост историчности „обичних људи”, чије се судбине преплићу с историјом Мађарске револуције 1919. године. *Ойтимистии* јесу „Роман једне револуције” у најпотпунијем смислу те речи, те заинтересовани могу заиста сазнати и историју ове, код нас, мало историографски обрађиване теме, баш читајући Шинков роман. Одређени моменти, попут попустљивости једног од спроводилаца „црвеног терора” Ота Корвина, проверљиви су и у другим изворима. Шинкови прелепо написани пасуси могли би се мирне

---

90 Шпербер, *Као суза у океану, њом њрви*, 366.

душе цитирати у историографском делу о Мађарској Совјетској Републици, те би као такви могли дати историјском наративу боју и поетски додир.

Шперберов роман још је занимљивији, управо због тога што он даје себи много више креативне слободе него Шинко. Само први део романа, *Изјорели њрм*, може се сматрати за донекле веран историјским догађајима, док после писац свесно и намерно одлази у потпуну фикцију. Међутим, чак и у првом делу романа, провлаче се мотиви и идеје које су преузете из интимне имерзије у југословенски комунистички покрет тридесетих. Шпербер практично пише роман за ширу публику, али истовремено оставља трагове које би историчари-детективи (а, у време писања, и преживели пријатељи) могли да препознају, стварајући додатни слој значења. Његов рад поставља интригантан задатак проналажења или потврђивања података о историји Комунистичке партије Југославије кроз његов наратив. Осим његовог драгог пријатеља Ђуре Цвијића, за којег је сам Шпербер признао да је лик у роману, пажљиви читалац одмах може препознати и ликове засноване на Крлежи, Цесарцу, Горкићу, али и обресе неких других југословенских комуниста са којима је био упознат, мада не толико близак. Шперберово дело, иако очито много фиктивније од Шинковог, може ауторима историјских дела пружити метафоре о комунистичком покрету, које ће понекад, од речи до речи, чак и стидљиво провирити са страница интерних партијских докумената у београдским или московским архивима. Врло је могуће да је те метафоре Шперберу подарио, седећи са њиме у бечком кафићу, са муштиклом на столу коју је испуштао из руке у пепељару само када је желео нешто да нагласи, Шперберов драги пријатељ Ђуро Цвијић.

Резиме

У овом раду приказана су два романа о револуционарном комунистичком покрету из прве половине прошлог века. Написала су их два централноевропска Јевреја, пореклом из средњокласних породица, који су учествовали у комунистичком покрету – Ервин Шинко и Манес Шпербер. Чланак се бави њиховим биографским сличностима и разликама, питањем како су се њихове путање одразиле на њихов књижевни рад, те у коликој мери се оваква, полумемоарска проза може узети за озбиљно као историјски извор. Чланак прво реконструира биографске сличности Шинка и Шпербера, који су се, као и многи припадници њихове генерације, због Првог свет-

ског рата радикализовали и политички активирали на револуционарној левици. Сумње у исправност својих идеја Шинко је разрешио останком уз комунистички покрет и политичким приклањањем југословенском социјализму, док је Шпербер покрет напустио и постао активни анти-комуниста у време Хладног рата. Оба романа, Шинкови *Ойїиимисїи* и Шперберов *Као суза у океану*, баве се проблемима етичности револуције, но различити епизоди одражавају идеолошко размимоилажење аутора. Док се Шинков роман завршава херојским поразом који улива наду у будућу победу, код Шпербера је катарза одсутна, а двадесети век је изгубљена битка. Последњи део чланка бави се питањем у коликој мери се ова књижевна дела могу сматрати историјским изворима. Шинко пише роман који је полуаутобиографски, и многе од описаних сцена потврђене су изворима или казивањима других очевидаца, док су ликови слабо прикривени псеудонимима. У случају Шпербера, многи ликови су архетипски и представљају амалгаме различитих историјских актера, али и као такви пружају посвећеном читаоцу занимљиве нове увиде у историју Комунистичке партије Југославије.

Списак референци – Reference list

Архиви – Archives

- Arhiv Jugoslavije (AJ), Beograd
  - Fond 790/1 KI – Komunistička internacionala – Sekcija KPJ
- Hrvatski državni arhiv (HDA), Zagreb
  - Fond 1753 – Očak Ivan
- Ruski državni arhiv socio-političke istorije (RGASPI), Moskva
  - Fond 495, Podfond 4 – Politička komisija Političkog sekretarijata Izvršnog komiteta Komunističke internacionale
  - Fond 495, Podfond 7 – Stalna komisija Izvršnog komiteta Komunističke internacionale
  - Fond 495, Podfond 277 – Lični dosijei (Jugoslavija)

Литература – Secondary works

- Ablovatski, Eliza. *Revolution and Political Violence in Central Europe. The Deluge of 1919*. Cambridge & New York, NY: Cambridge University Press, 2021.
- Bloch, Ernst. *The Spirit of Utopia*. Stanford, CA: Stanford University Press, 2000.
- Bogdanović, Mira. *Konstante konvertitstva. Hod u mjestu – od Đilasa do Đilasa*. Beograd: Centar za liberberske studije, 2013.

- Bolecki, Włodzimierz. „Kultura (1946–2000)”. U *The Exile and Return of Writers from East-Central Europe: A Compendium*, urednici Borbála Zsuzsanna Török, John Neubauer, 144–188. Berlin: De Gruyter, 2009.
- Bori, Imre. *Sinkó Ervin*. Novi Sad: Fórum Könyvkiadó, 1981.
- Čolaković, Rodoljub. *Kazivanje o jednom pokoljenju, tom 2*. Sarajevo: Svjetlost, 1968. (Cyrillic)
- Deák, George. „Ervin Sinkó’s Search for Community: The Early Years, 1898–1919”, *Hungarian Cultural Studies* 12 (2019), 28–45.
- Fass, Paula S. „The Memoir Problem”. *Reviews in American History* 34/1 (2006), 107–123. DOI: 10.1353/rah.2006.0004
- Gelbin, Cathy S., Sander L. Gilman. *Cosmopolitanisms and the Jews*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, 2017.
- Gužvica, Stefan. „Irma Rothbart-Sinkó (1896–1967).” *Historical Materialism*. Datum pristupa 8. 6. 2025. <https://www.historicalmaterialism.org/figure/irma-rothbart-sink-1896-1967/>.
- Gužvica, Stefan. *Prije Tita: Frakcijske borbe u Komunističkoj partiji Jugoslavije 1936–1940*. Zagreb: Srednja Europa, 2020.
- Holzner, Johann, Wolfgang Wiesmüller. *Jugoslawien – Österreich: literarische Nachbarschaft*. Innsbruck: Institut für Germanistik, Universität Innsbruck, 1986.
- Kelletat, Andreas F. „Irma Rothbart, 1896–1967”. U *Germersheimer Übersetzerlexikon UeLEX*. Datum pristupa 8. 6. 2025. <https://uelex.de/uebersetzer/rothbart-irma/>.
- Komját, Iren. *Die Geschichte der Inprekorr – Zeitung der Kommunistischen Internationale (1921–1939)*. Frankfurt am Main: Verlag Marxistische Blätter, 1982.
- Kuromiya, Hiroaki. „Soviet Memoirs as a Historical Source”, *Russian History* 12/2–4 (1985), 293–326.
- Lengel’, Iosif. *Istoričeskij reportaž*. Moskva: Sovetskaja literatura, 1933. (Cyrillic)
- Matvejević, Predrag. *Stari i novi razgovori s Krležom*. Zagreb: Spektar, 1982.
- Matvejević, Predrag. „SPERBER, Manès”. *Krležijana Online*. Datum pristupa 6. 1. 2026. <https://krlezijana.lzmk.hr/clanak/sperber-manes>.
- Motkzin, Gabriel. „Memoirs, Memory, and Historical Experience”. *Science in Context* 7/1 (1994), 103–119. DOI: 10.1017/S0269889700001617.
- Neubauer, John. „Exile: Home of the Twentieth Century”. U *The Exile and Return of Writers from East-Central Europe: A Compendium*, urednici Borbála Zsuzsanna Török, John Neubauer, 4–103. Berlin: De Gruyter, 2009.
- Očak, Ivan. *Gorkić: Život, rad i pogibija*. Zagreb: Globus, 1988.
- Očak, Ivan. *Krleža – Partija (Miroslav Krleža u radničkom i komunističkom pokretu 1917–1941)*. Zagreb: Spektar, 1982.
- Pavlović, Radoslav. „Uloga Ota Bihalji-Merina u pariskom Institutu za studije o fašizmu (INFA)”. U *Protiv zaborava*, 2015. Datum pristupa 9. 6. 2025.

- <https://www.protivzaborava.com/wallpaper/uloga-ota-bihalji-merina-u-pariskom-institutu-za-studije-o-fasizmu-infa/>.
- Pilić, Damir. *Tito očima Krleže: Revolucija i zebnja*. Zagreb: VBZ, 2020.
  - Preljević, Vahidin. „Slijepi putnici svjetske revolucije Manès Sperber i August Cesarec”, *UpčUnderground* 45/46 (2024), 140–147.
  - Sinkó, Ervin. „En face du juge”. *Europe: Revue mensuelle*, 149 (15. maj 1935): 36–72.
  - Sobolevski, Mihael. *Božo Vidas Vuk*. Rijeka: Odbor za proslavu 30-godišnjice oslobođenja općine Rijeka, 1975.
  - Sperber, Manès. *God’s Water Carriers*. New York: Holmes & Meier, 1987.
  - Sperber, Manès. *The Unheeded Warning (1918–1933)*. New York and London: Holmes & Meier, 1991.
  - Sperber, Manès. *Until My Eyes Are Closed with Shards*. New York and London: Holmes & Meier, 1994.
  - Stančić, Mirjana. *Manès Sperber: Leben und Werk*. Basel: Stroemfeld, 2003.
  - Sternberg, Claudia. *Ein treuer Ketzer: Studien zu Manès Sperbers Romantrilogie Wie eine Träne im Ozean*. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 2013.
  - Stridsberg, Gusti. *Mojih pet življenj*. Maribor: Obzor, 1971.
  - Suvin, Darko. *Uvod u Brechta*. Zagreb: Školska knjiga, 1970.
  - Szakolczay, Lajos. „A Testvér (Sinkó Ervin bécsi folyóirata)”. *Jelenkor: Irodalmi és művészeti folyóirat* XXX/3 (Mart 1987), 238–244.
  - Šinko, Ervin. *Drvarski dnevnik*. Priredio Ištvan Bošnjak. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1987.
  - Šinko, Ervin. *Optimisti: roman jedne revolucije*. Zagreb: Zora, 1954.
  - Šinko, Ervin. *Roman jednog romana: Bilješke iz moskovskog dnevnika od 1935.–1937. godine*. Zagreb: Zora, 1955.
  - Šperber, Manes. *Kao suza u okeanu*, tom prvi. Novi Sad: Matica srpska, 1997. (Cyrillic)
  - Šperber, Manes. *Kao suza u okeanu*, tom drugi. Novi Sad: Matica srpska, 1997. (Cyrillic)
  - Tihanov, Galin. „Cosmopolitans without a Polis: Towards a Hermeneutics of the East-East Exilic Experience (1929–1945)”. U *The Exile and Return of Writers from East-Central Europe: A Compendium*, urednici Borbála Zsuzsanna Török, John Neubauer, 123–143. Berlin: De Gruyter, 2009.
  - Vukliš, Vladan i Stefan Gužvica. „Muške fantazije: Smrt Blagoja Parovića”. U *Jugoslovenski dobrovoljci u odbrani Španske republike: tematski zbornik radova*, urednica Olga Manojlović Pintar, 187–249. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2024. DOI: 10.31212/spanci.2024.27.vuk.guz.187-240.
  - Yagoda, Ben. *Memoir: A History*. New York: Riverhead Books, 2009.

SUMMARY

Stefan Gužvica

WRITER AS AN ARCHIVIST. LITERARY WORKS OF ERVIN SINKÓ
AND MANÈS SPERBER AS HISTORICAL SOURCES

ABSTRACT: This paper analyzes the similarities and differences in the political and intellectual biographies of Ervin Šinko and Manès Sperber, two cosmopolitan authors whose work is profoundly shaped by formative connections with the international labor movement. The link between these two writers lies in the fact that both authored historical novels that poeticize the fundamental political challenges of the labor movement of their time, drawing on concrete historical figures and events as their narrative framework. Erwin Šinko does so in *The Optimists: A Novel of a Revolution*, while Manès Sperber addresses these themes in his trilogy *Like a Tear in the Ocean*. The aim of this paper is to explore the similarities and differences in the ways Šinko and Sperber fictionalize their own experiences of the labor movement, wars, and revolutions.

KEYWORDS: Ervin Sinkó, *The Optimists: the Novel of a Revolution*, Manès Sperber, *Like a Tear in the Ocean: A Trilogy*, Historical novel, Hungarian Commune, Revolutionary violence, Yugoslav workers' movement

The paper analyzes the intellectual climate and political circumstances that shaped and heavily influenced the literary imagination and the semantic horizon of two novels—*The Optimists: the Novel of a Revolution* by Ervin Sinkó and *Like a Tear in the Ocean: A Trilogy* by Manès Sperber. Besides introductory remarks and conclusion, the paper's structure is threefold, encompassing the following units: "parallel destinies," "parallel novels," and "Ervin Sinkó and Manès Sperber as historians." In the first part, the author analyzes the First World War, the fall of the Empires, and the rise of the Third International (in the aftermath of the October Revolution) as historical events that defined both the political and cultural context in which Ervin Sinkó and

Manès Sperber worked as communists and artists. In the second part, the author examines the strategies employed by both writers to narrate and fictionalize the experiences of the socialist revolutions. Here, the author concludes: “While Sinkó’s story is about overcoming crisis through faith, Sperber’s story is about a terminal crisis. Although both novels end in defeat, only Sinkó’s also ends with hope.” Such novelistic plots also correspond to the authors’ biographies—Sinkó remained committed to socialism and joined the Yugoslav partisan resistance in World War II. In contrast, Sperber ultimately became an opponent of socialism during the Cold War. In the next chapter, the author analyzes to what extent both novels could be considered historically veritable, highlighting that Sperber’s work displays a greater imaginative capacity. Nevertheless, the author argues that both novels exhibit valuable repositories of historical knowledge about the revolutionary movements of the twentieth century.